

**ZAMOJSKO-WOŁYŃSKIE
ZESZYTY MUZEALNE**

**ЗАМОСЦЬКО-ВОЛИНСЬКІ
МУЗЕЙНІ ЗОШИТИ**

**THE ZAMOŚĆ-VOLYN
MUSEUM PERIODICALS**

Tom (Випуск) VI

**Muzeum Zamojskie w Zamościu
Волинський краєзнавчий музей в Луцьку**

Zamość - Луцьк 2014

Spis treści - Зміст
[Contents]

Ihor Pasiuk (Łuck) Związki handlowe ziem wołyńskich z przygranicznymi terytoriami Królestwa Polskiego w XIV-XVI w. [Trade relations Volyn land border areas of the Kingdom of Poland in the 14 th - 16 th centuries] Ігор Пасюк (Луцьк) Торговельні зв'язки волинських земель з прикордонними територіями Польського королівства у XIV-XVI ст.	5
Zoriana Kuczinko (Łuck) Zamki Wołynia w XIV-XVI w. [The castles of Wolhynia in 14 th - 16 th century] Зоряна Кучинко (Луцьк) Замки Волині XIV – XVI століть	13
Wołodymyr Sawyc'kyj (Łuck) W kwestii jednego rzadkiego typu enkolpionów z okresu litewsko-ruskiego znalezionych na Wołyniu [The case of a rare type of pectoral cross from Lithuanian-Ruthenian period found in Wolhynia] Володимир Савицький (Луцьк) До питання про один рідкісний тип знайдених на Волині енколпіїв литовсько-руської доби	25
Ołena Birulina (Łuck), Jurij Dołzenko (Kijów) «Ciało moje grzeszne w cerkwi ma być pogrzebione u pochowane»: historyczno-antropologiczny szkic o pochówkach w krypcie Cerkwi Podwyższenia Krzyża Świętego (Brackiej) w Łucku [„My sinful body shall be buried in a church”: a historical and anthropological draught about the burials in the crypt of the „Bracka” orthodox church in Łuck] Олена Бірюліна (Луцьк), Юрій Доляженко (Київ) «Ciało moje grzeszne w cerkwi ma być pogrzebione u pochowane»: історико-антропологічний нарис про похованих у крипті луцької Хрестовоздвиженської (братської) церкви	35
Piotr Kondraciuk (Zamość) Tajemnicze drzwi z cerkwi w Szczepieszynie [The mysterious doors of the Orthodox church in Szczepieszyn] Пйотр Кондрацюк (Замостя) Тасмичні двері з церкви у Щебрешині	53
Ołeksandr Dem'ianiuk (Łuck) Wojenne stronicze historii Zamościa: odgłosy przeszłości - lata 1648, 1813, 1920 [War episodes from Zamość military history - 1648, 1813, 1920] Олександр Дем'янюк (Луцьк) Військові сторінки Замостя: відгомін минулого - 1648, 1813, 1920 роки	59
Larysa Poniedziałnik (Łuck) Rozwój województwa wołyńskiego w kontekście architektury światowej i krajowej w latach 1921-1939 [Development of the Wolhyn voivodship in the light of countries' and world's architecture in the years 1921-1939] Лариса Понедельник (Луцьк) Розвиток Волинського воєводства в контексті світової і вітчизняної архітектури у 1921 - 1939 рр.	67

Klaudia Badzińska (Zamość)	
<i>Krzemień - minerał, który decydował o życiu i śmierci. Skałki zamojskie na tle europejskim</i>	
[Flint- the mineral that was decisive between life and death. Flints from Zamość in comparison to the European finds]	
Клавдія Бадзіньська (Замостя)	
<i>Крем'яні - мінерал, який вирішував питання життя та смерті. Крем'яні вкладні із Замостя на європейському тлі</i>	79
Jerzy Libera (Lublin)	
<i>Skalki z twierdzy Zamość - przyczynek do studiów nad krzemieniarstwem czasów historycznych</i>	
[Gun flints from the Zamość fortress - an appendix to the studies about modern times flint industries]	
Єжи Лібера (Люблін)	
<i>Вкладні із фортеці у Замостю - вступ до дослідження над кременярством історичних часів</i>	103
Jurij Pszenicznyj (Łuck)	
<i>Ośrodek produkcji krzemieni do broni palnej w okolicy wsi Sapaniów na południowym Wołyniu</i>	
[The production centre of gun flints in the area of Sapaniów (Sapanów) village, on the southern Wolhynia]	
Юрій Пшеничний (Луцьк)	
<i>Виробничий осередок кременів до вогнепальної зброї в околиці с. Сapaniów, на південній Волині</i>	115
Jerzy Kuśnierz (Zamość)	
<i>Ceramiczne główki fajek ze zbiorów Muzeum Zamojskiego w Zamościu na tle krótkiej historii palenia tytoniu w Europie i Polsce</i>	
[The clay pipes from the collection of Zamość Museum and the short history of smoking tobacco in Europe and Poland]	
Єжи Кусьнеж (Замостя)	
<i>Керамічні головки люльок із зібрання Музею Замойського в Замостю на тлі короткої історії паління тютюну в Європі та Польщі</i>	123
Materiały z konferencji	
„Księstwo Warszawskie w 1813 roku. Miasto i twierdza Zamość w roku oblężenia”	
[The materials of the conference: "Duchy of Warsaw in 1813. City and fortress Zamość in the year of siege"]	
Матеріали конференції	
„Варшавське Князівство у 1813 р. місто і фортеця. Замостя у рік облоги”	
Jacek Feduszka (Zamość)	
<i>Konferencja naukowa: „Księstwo Warszawskie w 1813 roku. Miasto i twierdza Zamość w roku oblężenia”</i>	
[“Duchy of Warsaw in 1813. City and fortress Zamość in the year of siege”. The scientific Conference]	
Яцек Федушка (Замостя)	
<i>Наукова конференція «Варшавське Князівство у 1813 р. Місто і фортеця Замостя у рік облоги»</i>	157
Ludmiła Strilczuk (Łuck)	
<i>Ukraińsko-polskie ziemie pograniczne w latach wojny francusko-rosyjskiej</i>	
[Ukrainian-Polish borderland during the Franco-Russian War]	
Людмила Стрільчук (Луцьк)	
<i>Українсько-польські порубіжні землі у роки франко-російської війни</i>	161

Witalij Strilczuk (Łuck) <i>Zmiana statusu prawnego terenów polsko-ukraińskiego pogranicza w latach wojny francusko-rosyjskiej i po jej zakończeniu (na przykładzie miasta Zamościa)</i> [Change of legal status of Polish-Ukrainian borderland during the Franco-Russian War and after its end (on the example of Zamość)] Віталій Стрільчук (Луцьк) <i>Зміна юридично-правового статус польсько-українського порубіжжя у роки франко-російської війни та після її закінчення (на прикладі міста Замостя).</i>	171
Jarosław Dudziński (Będzin) <i>Obrona Zamościa w roku 1813 - zarys działań militarnych</i> [Defence of Zamość in 1813- sketch of military actions] Ярослав Дудзінський (Бендзін) <i>Оборона Замостя у 1813 р. - нарис військових дій</i>	179
Jacek Feduszka (Zamość) <i>Monety 2-złotowe z oblężenia Zamościa w 1813 roku</i> [Coins and coins dies from besieged Zamość (1813)] Яцек Федушка (Замостя) <i>2-злотові монети з часів облоги Замостя в 1813 р.</i>	211
Dariusz Nawrot (Katowice) <i>Wojsko litewskie w obronie twierdzy Modlin w 1813 roku</i> [Lithuanian army in the defence of Modlin fortress in 1813] Даріуш Наврот (Катовіце) <i>Литовські війська під час оборони фортеці Модлін у 1813 року</i>	219
Jacek Krzysztof Danel (Zamość) <i>W cieniu kultu wielkiego Cesarza. General Kukiel najwybitniejszy historyk polskiej wojskowości i epoki napoleońskiej</i> [In the shade of the cult of the Great Emperor. General Kukiel - the most prominent polish military and the Napoleon's period historian] Яцек Криштоф Данель (Замостя) <i>У тіні культу великого Імператора. Генерал Кукель – найвидатніший польський історик війська та наполеонівської епохи</i>	237

Українсько-польские земие пограничне w latach wojny francusko-rosyjskiej

Українців і Полaków, два сусідні народи, od dawna łączy pokrewieństwo języków i kultur, terytorialna bliskość, wspólne terytoria pogranicza, wreszcie wspólnota pochodzenia etnicznego. Przez długi okres historyczny oba narody przebywały w składzie tych samych państw: Pierwszej i Drugiej Rzeczpospolitej, Austro-Węgier i imperium rosyjskiego. Українці і Полаци пережили і wypróbowali na sobie budowę socjalizmu, trudności totalitaryzmu, kryzys rozpadu systemu komunistycznego, poszukiwanie nowego modelu postsocjalistycznego rozwoju. Na przestrzeni stuleci między sąsiednimi narodami, zgodnie z prawidłami, układały się i różnostronnie rozwijały kontakty w sferze polityki, ekonomiki i kultury.

Pograniczne terytoria są szczególnie specyficznym regionem historycznym, często stawały się areną zacieklej walki z powodu ich państwowej przynależności, pogranicze odczuwało na sobie całą ostrość międzynarodowych sporów i konfliktów i in. Jaskrawym potwierdzeniem tego jest historia ukraińsko-polskiego pogranicza w przeddzień i w latach wojny francusko-rosyjskiej.

W warunkach radykalnych zmian w Europie, którym początek dała burżuazyjna Wielka Rewolucja Francuska polski problem nabrał szczególnego znaczenia. Strategiczne położenie ziem polskich, polityczna rola jaką mogła odegrać niezależna Polska - wszystko to liczyło się u państw europejskich, zarówno Francji jak i jej politycznych przeciwników: Rosji, Prus, Austrii i Anglii.

Po trzech rozbiorach Polski państwo polskie przestało istnieć na politycznej mapie Europy. Części jej terytorium weszły w skład silniejszych w tym czasie, sąsiednich państw: Rosji, Austrii i Prus. Jednak polska elita polityczna nie porzuciła nadziei na odrodzenie państwa, szczególnie w tej złożonej i sprzecznej sytuacji, która wytworzyła się w stosunkach międzynarodowych wskutek aktywnej polityki zewnętrznej Napoleona Bonaparte.

Rozbiory Rzeczpospolitej i zagrożenie narodowego istnienia Polaków wywoływały już w końcu XVIII w. falę ruchu narodowo-wyzwoleńczego. Kulminacją walki stało się powstanie 1794 r. pod wodzą T. Kościuszki. Po zdławieniu powstania szlachta polska - najbardziej zorganizowana część społeczeństwa - wszystkie swoje nadzieje położyła w obecnej pomocy i międzynarodowej kombinacji, w rezultacie której, na co liczyła, mogła zostać odnowiona niezależna Polska. Najwięcej Polaków przyciągała Francja, z jej

Українсько-польські порубіжні землі у роки франко-російської війни

Українців і поляків, два сусідні народи, здавна поєднує спорідненість мов та культур, територіальна близькість, спільні порубіжні території проживання, врешті, спільність етнічного походження. Тривалий історичний період обидва народи перебували у складі одних і тих самих держав: Першої та Другої Речі Посполитої, Австро-Угорської та Російської імперій. Українці та поляки випробували на собі будівництво соціалізму, складнощі тоталітаризму, кризу розпаду комуністичної системи, пошук нової моделі постсоціалістичного розвитку. Закономірно, що впродовж століть між сусідніми націями склалися та різносторонньо розвивалися контакти у сфері політики, економіки, культури.

Порубіжні території є особливо специфічним історичним регіоном, так як саме ці території часто ставали ареною запеклої боротьби з приводу їх державної приналежності, саме порубіжжя відчувало на собі усю гостроту міжнаціональних суперечок та конфліктів, і т. ін. Яскравим підтвердженням цього є історія українсько-польського порубіжжя напередодні та у роки франко-російської війни.

В умовах радикальних змін у Європі, початок яким поклала Велика французька буржуазна революція, польська проблема набула особливого значення. Стратегічне розташування польських земель, політична роль, яку могла відігравати незалежна Польща - все це враховувалося європейськими державами, як Францією, так і її політичними противниками - Росією, Пруссією, Австрією та Англією.

Після трьох поділів Польщі, польська держава перестала існувати на політичній карті Європи як така. Її частини увійшли до сильніших на той час сусідніх держав Росії, Австрії та Пруссії. Проте, польська політична еліта не полишала надій на відновлення держави, особливо у тій складній та суперечливій ситуації, що склалася у міжнародних взаєминах внаслідок активної зовнішньої політики Napoleona Bonaparta.

Поділи Речі Посполитої і загроза національному існуванню польського народу викликали вже в кінці XVIII ст. хвилю національно-визвольного руху. Кульмінацією боротьби стало повстання 1794 року під керівництвом Т. Костюшка. Після розгрому повстання польська шляхта - найбільш організована частина суспільства - всі свої надії поклала на іноземну допомогу і міжнародні комбінації, в результаті яких, за їх розрахунком, могла бути відновлена незалежна Польща.

liberalno-демократичними hasłami. Szczególnie popularne stały się wojny Francji z krajami – uczestnikami rozbiorów Rzeczypospolitej – Austrią, Prusami i Rosją. Odzwierciedleniem nastrojów polskiej elity politycznej mogą być słowa A. Czartoryskiego (1770-1861), który twierdził, że cieszy się ze zwycięstw Napoleona, w których widzi narodziny nadziei na odnowienie Polski¹.

Sam Napoleon Bonaparte w swoich licznych deklaracjach niejednokrotnie zaznaczał, że podział Polski jest niesprawiedliwym i nie ma prawa trwale istnieć. Także dlatego, że jako generał Dyrektoriatu Bonaparte gotów był stanąć na czele Francuzów, by rozbić carską Rosję i odnowić Polskę w granicach z 1772 r.² Takie oświadczenia wywoływały wielki odzew w samej Polsce.

Na skutek takich poglądów na polskie problemy ze strony Francji, w latach 1794-1795 do stolicy Francji Paryża przybyła grupa znanych w tym czasie polskich działaczy politycznych z F. Barssem i J. Wybickim na czele. Pragnęli oni uzyskać poparcie rządu francuskiego. Polska szlachta przedstawiła dwa projekty utworzenia polskich legionów z emigrantów oraz wojskowych, którzy zdezerterowali z armii wrogów Francji, proponując włączyć nowostworzone oddziały wojskowe do walki przeciw Rosji.

Informacja o utworzeniu polskich legionów miała szeroki rezonans nie tylko w kołach emigracyjnych, ale i na terenach dawnej Rzeczypospolitej. Świadczy o tym fakt, że w ciągu trzech miesięcy 1797 r. do nowotworzonych legionów napłynęło 3600 osób³. Wśród legionistów panowało przekonanie, że w razie zwycięstwa Francji nad Austrią legiony staną się jądrem ogólnonarodowego powstania, co przywiedzie do odrodzenia Rzeczypospolitej⁴.

Choć walka legionów polskich nie przyniosła oczekiwanych rezultatów, to samo ich istnienie miało pewne polityczne znaczenie. Zmusiło rządy europejskie do ponownego zainteresowania się problemem polskim.

Jednak międzynarodowa sytuacja nie sprzyjała realizacji planów polskiej elity. Francja pozostała osamotniona wobec krajów koalicji europejskiej. Dlatego pierwszym zadaniem, jakie powinna podjąć Francja powinna być próba rozbięcia koalicji i przeciągnięcie na swoją stronę jednego z państw-członków. Ale osiągnięcie tego celu, przy równoczesnym podjęciu polskiego problemu, było niemożliwe. Żadne z państw-przeciwników nie zrezygnowałyby z nabytych polskich terytoriów, szczególnie w warunkach wojskowo-politycznej konfrontacji z Francją, bo mogło

Najбільше поляків приваблювала Франція з її ліберально-демократичними гаслами. Особливої популярності набули війни Франції з країнами-учасниками поділів Речі Посполитої – Австрією, Пруссією та Росією. Відзеркаленням настроїв польської політичної еліти можуть слугувати слова А. Чарторийського (1770-1861 рр.), який наголошував, що вони раділи перемогам Наполеона, в яких бачили зародження надії на відновлення Польщі¹.

Сам Наполеон Бонапарт у своїх численних заявах неодноразово відзначав, що поділ Польщі є несправедливим і не має права на тривале існування. Саме тому, ще як генерал Директорії Бонапарт готовий був очолити французів, щоб розбити царську Росію і відновити Польщу у кордонах 1772 р.² Такі заяви викликали великий резонанс у самій Польщі.

В силу таких поглядів на польське питання з боку Франції у 1794-1795 р.р. в столицю Франції Париж прибула група відомих на той час польських політичних діячів на чолі з Ф. Барссом та Ю. Вибицьким. Вони прагнули заручитись підтримкою французького уряду. Польські дворяни представили два проекти створення польських легіонів із емігрантів, а також військових, які втекли із армій ворогів Франції, пропонуючи залучити новостворені військові підрозділи у боротьбі проти Росії.

Інформація про утворення польських легіонів мала широкий резонанс не лише в емігрантських колах, а і на теренах колишньої Речі Посполитої. Про це свідчить той факт, що протягом трьох місяців 1797 р. до новостворюваних легіонів влилося 3600 осіб³. Серед легіонерів панувало переконання, що в разі перемоги Франції над Австрією легіони стануть ядром загальнонаціонального повстання, що приведе до відродження Речі Посполитої⁴.

Хоч боротьба польських легіонів і не принесла бажаних результатів, але саме їх існування мало певне політичне значення. Воно змусило європейські уряди знову зацікавитись польською проблемою.

Проте міжнародна ситуація не сприяла реалізації планів польської еліти. Франція опинилася на самоті перед країнами європейської коаліції. Тому перше завдання, яке повинна була вирішувати Франція – це спробувати розколоти коаліцію і перетягти на свій бік одну із держав-членів. Але досягти цього, піднімаючи водночас польське питання, було неможливо. Жодна з держав-противників не відмовилася б від набуття польських територій, особливо в умовах військово-

¹ Мемуари кн. А. Чарторийського и его переписка с императором Александром I. – Т. 1. – М., 1913. – С. 165.

² Федосова Е. Польский вопрос во внешней политике Первой империи во Франции / Е. Федосова. – М., 1980. – С. 15.

³ Kieniewicz S. Historia Polski 1795 – 1918 / S. Kieniewicz. Warszawa, 1969. – С. 29.

⁴ Павлюк В. Польське питання у міжнародних відносинах початку ХІХ століття / В. Павлюк // Нукові записки. Серія «Міжнародні відносини». Випуск 1. 2009. – С. 29.

to doprowadzić do likwidacji tradycyjnych stosunków sojusznich trzech państwa i systemu ogólnoeuropejskiej równowagi. Dlatego problem Polski nie został rozstrzygnięty ani w warunkach francusko-austriackiego traktatu z 1797 r., ani w pokojowych ugodach Francji z Austrią i Rosją w 1801 r. Warto zaznaczyć, że państwa - uczestnicy negocjacji przedstawiały wzajemne obietnice nieudzielania pomocy emigrantom politycznym i nie pomagania im w działaniach skierowanych przeciwko politycznemu łaadowi tych państw. Najbardziej zapisy te stosowały się do francuskich rojalistów⁵, ale do Polaków również.

Podgrzewając patriotyczne nadzieje Polaków, Napoleon wypowiadał się o losie samej Polski wieloznacznie i bardzo ostrożnie. Ostrożność Bonapartego szczególnie przejawiała się w incydencie z Tadeuszem Kościuszką, którego pragnął on z początku przeciągnąć na swoją stronę, proponując mu objęcie dowództwa wojska polskiego. Ale T. Kościuszko sceptycznie odniósł się do propozycji Napoleona. 22 stycznia 1807 r. napisał on list, w którym przedstawiał francuskiemu imperatorowi swoje warunki: 1) przyjęcie liberalnej Konstytucji, 2) zwolnienie chłopów od uciążliwej zależności wraz z nadaniem ziemi, 3) odnowienie Polski w granicach z 1772 r.⁶. Te warunki były dla Napoleona nieoczekiwane i nawet poniżające, co spowodowało jego negatywną odpowiedź.

Na początku listopada 1806 r. rozpoczęło się przegrupowanie wojsk francuskich na ziemie polskie pozostające pod władzą administracji pruskiej. W nocy z 25 na 26 listopada pruska armia opuściła Warszawę, przekazawszy władzę bratankowi ostatniego polskiego króla, Józefowi Poniatowskiemu. Do początków grudnia 1806 r. wszystkie polskie ziemie, które zajęte były przez Prusy, znalazły się w rękach francuskich. Wywołało to niespotykany entuzjazm polskiej ludności, pojawiły się nawoływania do organizacji wyprawy na Rosję, młodzież ochotniczo zapisywała się do wojska.

Problem polski stanowił dla Rosji monetę przetargową w trakcie rosyjsko-francuskich rokowań po bitwie pod Frydlandem, stoczonej 14 czerwca 1807 r. Negocjacje w Tylży, trwające od 25 czerwca do 6 lipca 1807 r. były momentem poszukiwania kompromisowego rozwiązania najbardziej skomplikowanych problemów Europy, w tym także i polskiego.

W opinii niektórych badaczy ani ze strony francuskiej, ani rosyjskiej, nie było konkretnego planu odnośnie dalszego losu ziem polskich. Było to wolne pole do przetargów. W czasie biesiad Aleksandra I z Napoleonem ten ostatni zaproponował Rosji granicę na rzece Wiśle, a reszta terytorium Polski wraz

politycznego protystojania z Francją, bo ce mogło призвести до ліквідації традиційних союзницьких відносин трьох держав і системи загальноєвропейської рівноваги. Тому польське питання не було вирішене ні за умовами франко-австрійського договору 1797 року, ні в мирних договорах Франції з Австрією і Росією в 1801 році. Варто зазначити, що країни-учасниці договорів давали одна одній обіцянки ненадавати підтримки політичним емігрантам і не допомагати їм у діях, спрямованих проти політичного ладу цих країн. Найбільше це положення стосувалося французьких роялістів⁵, але і поляків також.

Підігріваючи патріотичні надії поляків Наполеон, разом із тим, висловлювався про долю самої Польщі багатозначно й дуже обережно. Обережність Bonaparta особливо проявилась в інциденті з Т. Костюшком, якого він прагнув спочатку схилити на свій бік, запропонувавши йому очолити польські війська. Але Т. Костюшко скептично поставився до пропозиції Napoleona. 22 січня 1807 р. він написав лист, у якому виклав французькому імператору свої умови: 1) прийняття ліберальної Конституції; 2) звільнення селян від кріпосної залежності разом із наділенням землею; 3) відновлення Польщі в кордонах 1772 р.⁶. Ці умови були для Napoleona неочікуваними і навіть принизливими, що зумовило його негативну відповідь.

На початку листопада 1806 р. розпочалося просування французьких військ на польські землі, які перебували під управлінням пруської адміністрації. В ніч на 26 листопада пруська армія залишила Warszawę, передавши владу племіннику останнього польського короля Ю. Понятовському. До початку грудня 1806 р. всі польські землі, які були зайняті Пруссією, опинились у руках французів. Це викликало небачений ентузіазм польського населення, поширювалися заклики організації походу на Росію, молодь добровільно записувалась в армію.

Особливий інтерес до польської проблеми як розмінної монети в ході російсько-французьких переговорів після битви під Фридманом 14 червня 1807 р. проявляла Росія. Тильзитські переговори, які тривали з 25 червня до 6 липня 1807 року, стали проявом пошуку компромісного розв'язання найбільш складних європейських питань, у тому числі й польського.

На думку деяких дослідників, ні у французької, ні в російської сторін не було конкретного плану щодо подальшої долі польських земель. Це було вільне поле для торгівлі. В ході бесід Олександра I

⁵ Адауров В.В. Меморандуми польських авторів початку XIX століття як джерело уявлень уряду Napoleona Bonaparta про південно-західні країни Російської імперії / В.В. Адауров. Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 156

⁶ Федосова Е. Польский вопрос во внешней политике Первой империи во Франции / Е. Федосова. – М., 1980. – С. 25

z przyłączonym do niej Śląskiem miała wejść w skład Francji i utworzyć niezależne państwo rządzone przez brata Hieronima⁷. Ale Aleksander I nie przyjął takiej propozycji i zaproponował alternatywę. Rosja otrzymuje granicę na Wiśle, a Napoleon powinien wyrzec się planów co do pruskiej Polski i Śląska. To zaś było nie do przyjęcia dla Francji. Wtedy Aleksander I wniósł pewne poprawki: Prusy zatrzymują Śląsk, a dla Hieronima odsłania się perspektywa tronu saskiego. Napoleon zaproponował swój wariant: polskie terytorium odebrane Prusom przekazane zostanie nie księciu Hieronimowi, lecz królowi saskiemu Fryderykowi Augustowi (1750–1827).

Tak więc w Tylży decydowano nie o problemie państwa polskiego, lecz o tym pod czyją kontrolą będzie terytorium, jaki będzie jego kształt i organizacja i na ile zadowoli ono obie strony. Najbardziej dalekowszocznymi polscy działacze polityczni przewidywali nawet takie rozwiązanie problemu. A Czartoryski jeszcze 23 maja 1807 r. zaznaczał, że Bonaparte będzie dążyć do pokoju, odnowi Polskę tylko z ziem pruskiego zaboru i postawi na czele arcyksięcia saskiego.

Traktat pokojowy uzgodniony w Tylży 7 lipca 1807 r. z Rosją, a 9 lipca z Prusami, zdecydował o utworzeniu Księstwa Warszawskiego. Księstwo utworzono z ziem zajętych przez Prusy w rezultacie drugiego (1793) i trzeciego (1795) rozbioru Rzeczypospolitej. Zajmowało terytorium liczące 104 tys. km² i zasiedlone przez 2,6 mln ludności⁸.

Wyniki rokowań tyłżyckich wywołały niezadowolone u części polskich patriotów, którzy liczyli na odnowienie niezależności Polski, a nowy twór nawet nie miał nazwy „Polska”. Konstytucja Księstwa Warszawskiego została podpisana przez Napoleona 22 lipca 1807 r. Od tego czasu rozpoczęła się sześćdziesięcioletnia historia nowego tworu państwowego.

Do jesieni 1808 r. stosunki między Francją i Rosją jeszcze bardziej się zaostrzyły. Wszystkie sporne problemy postanowiono omówić w Erfurcie w końcu września 1808 r. Osobno potraktowano problem Polski. Napoleon kategorycznie sprzeciwiał się możliwości jakichkolwiek planów odrodzenia Polski i obiecał Aleksandrowi I wyprowadzić swoje wojska z Księstwa Warszawskiego. Z kolei Aleksander I zobowiązał się nie okupować Księstwa Warszawskiego i Galicji. Ogólnie, w okresie między Tylżą i Erfurtem, francusko-rosyjskie sprzeczności co do problemu polskiego nabrały ostrego wydźwięku: sojusznicy starali się pozostać na pozycjach przyjętych w Tylży⁹.

Wojna między Austrią i Francją, trwająca od kwietnia do października 1809 r. skończyła się nową

z Napoleonem ostatnią propozycją Rosji korдон по річці Вісла, а до Франції мала відійти решта території Польщі, приєднавши до неї Силезію і створивши незалежну державу на чолі зі своїм братом Жеромом⁷. Але Олександр I не прийняв таку пропозицію і запропонував альтернативну: Росія отримує кордон по Віслі, а Наполеон повинен відмовитися від планів щодо частини пруської Польщі і Силезії, що було вже неприйнятним для Франції. Тоді Олександр I вніс деякі poprawki: Пруссія зберігає Силезію, а Жерому відкривається перспектива на саксонський трон. Наполеон запропонував свій варіант: польська територія, забрана у Пруссії, передавалася не принцу Жерому, а саксонському королю Фрідріху Августу (1750–1827).

Таким чином, у Тильзиті вирішувалось питання не про польську державу, а про те, під чий контролем буде ця територія, якою буде форма її організації, і наскільки вона задовольнятиме обидві сторони. Найбільш далекоглядні польські політичні діячі навіть передбачали саме таке вирішення польського питання. Зокрема, А. Чарторийський ще 23 травня 1807 р. зазначав, що Бонапарт наполягатиме на мирі й відновить Польщу тільки із пруської частини на чолі з курфюрстом Саксонським.

Мирний договір, укладений у м. Тильзиті 7 липня 1807 р. з Росією, а 9 липня - з Пруссією схвалив утворення Князівства Варшавського. Князівство утворювалось із земель, набутих Пруссією в результаті другого (1793) і третього (1795) поділів Речі Посполитої. Воно охоплювало територію, розміром 104 тис. км² із населенням 2,6 млн осіб⁸.

Наслідки тильзитських переговорів викликали невдоволення в частини польських патріотів, які розраховували на відновлення незалежної Польщі, а новий утвір навіть не мав назви Польща. Конституція Князівства Варшавського була підписана Наполеоном 22 липня 1807 р. З цього часу розпочалася шестирічна історія нового державного утворення.

До осені 1808 р. відносини між Францією і Росією ще більше загострилися. Всі спірні питання вирішено було обговорити в Erfurті в кінці вересня 1808 р. Окремо було поставлено польське питання. Наполеон категорично заперечував наявність будь-яких планів відродження Польщі і дав обіцянку Олександрові I вивести свої війська із Князівства Варшавського. У свою чергу, Олександр I зобов'язувався не окупувати Князівства Варшавського і Галічини. Загалом у період між Тильзитом і Erfurтом франко-російські суперечності з польського питання не набули гострого звучання: союзники намагалися залишатись на позиціях, визначених у Тильзиті⁹.

⁷ Федосова Е. Польский вопрос во внешней политике Первой империи во Франции / Е. Федосова. – М., 1980. – С. 47.

⁸ Дильонгова Г. История Польши 1795–1890 / Г. Дильонгова. – К.: Видавництво «Києво-Могилянська академія», – 2007. – С. 19.

⁹ Павлюк В. Польське питання у міжнародних відносинах початку XIX століття / В. Павлюк // Нукові записки. Серія «Міжнародні відносини». Випуск 1. 2009. – С. 30–31.

кляска Австрії, що doprowadziło до певних змін в поведінці уряду наполеонівського до справи польської.

Napoleon pragnął z pomocą polskiego problemu zmusić Aleksandra I do czynnego wystąpienia przeciw Австрії. Jednakże armia rosyjska uchylała się od działań wojennych przeciw Austriakom, którzy 14 kwietnia 1809 r. przeszli granicę Księstwa Warszawskiego. Dowództwo armii austriackiej planowało zająć Księstwo i przekazać go Prusom w celu przecignięcia tego państwa, a potem i Rosji, na swoją stronę.

Do obrony kraju powstała cała ludność Księstwa. Liczebność polskiej armii szybko rosła. W maju 1809 r. wojsko polskie, stawiając opór armii austriackiej w Galicji, zajęło Lublin, Sandomierz, Zamość, Kraków i Lwów. J. Poniatowski jako głównodowodzący wojsk Księstwa Warszawskiego zajmował te terytoria w swoim imieniu. Wszędzie panował entuzjazm, Polacy oczekiwali włączenia Galicji do Księstwa Warszawskiego.

Wojna ta spowodowała również zmiany w polityczno-prawnym statusie Zamościa. W 1809 r. powzięto decyzję o przemianowaniu Zamościa w „fortecę narodową”. Twierdzą w Zamościu rządziła armia austriacka, która zajmowała w celach wojskowych wszystkie dawniejsze kościoły klasztorne. Ostały się tylko kolegiata, cerkiew i synagoga. W ciągu kilku lat miasto było siedzibą Tymczasowego Centralnego Urzędu Wojskowego. 20 kwietnia do Zamościa weszły wojska polskie księcia Józefa Poniatowskiego podległe generałowi Pelletier.

Tym sposobem udane działania armii polskiej w Księstwie Warszawskim, a potem i w Galicji Zachodniej stworzyły dla Napoleona nową sytuację, która znowu wysuwała polski problem na forum międzynarodowe. W toku całej tej wojny Aleksander I żądał od Napoleona gwarancji w sprawie polskiej. Francusko-rosyjskie stosunki stawały się coraz bardziej napięte. Poseł rosyjski we Francji A. Kurakin proponował zająć polskie ziemie, odnowić Królestwo Polskie i przyłączyć go do Rosji. Jednak Aleksander I uważał takie działanie jako przedwczesne i nie zgodził się¹⁰.

Jesienią 1809 r. po zakończeniu wojny pytanie o zajętą przez polskie wojsko Zachodnią Galicję postawiono bardzo ostro nie tyle w pokojowych rokowaniach francusko-austriackich, ile w stosunkach Francji z Rosją. Galicja stała się węzłem, w którym wiązały się główne dla tego momentu problemy kursu polityki zewnętrznej Francji w odniesieniu do Europy Wschodniej. 14 października 1809 r. w Schönbrunn zawarto pokój między Francją i Austrią. Austria oddała Księstwu Warszawskiemu Galicję Zachodnią, okręg zamojski i niewielki pas terytorium na prawym brzegu Wisły. Księstwo Warszawskie otrzymało tery-

Війна квітня–жовтня 1809 року між Австрією і Францією закінчилася новим розгромом першої, що призвело до деяких змін у підході наполеонівського уряду до польської проблеми.

Наполеон прагнув із допомогою польського питання змусити Олександра I активно виступити проти Австрії. Однак, російська армія ухилялася від військових дій проти австрійців, які 14 квітня 1809 р. перейшли кордон Князівства Варшавського. Командування австрійської армії планувало захопити князівство і передати його Пруссії з метою залучення цієї країни, а потім і Росії на свій бік.

На захист країни піднялося все населення князівства. Польська армія швидко росла. У травні 1809 р. польське військо, долаючи опір австрійської армії в Галичині, зайняло Люблін, Сандомир, Замостя, Краків і Львів. Ю. Понятовський як головкомандувач військ Князівства Варшавського займав ці території від свого імені. Всюди панував ентузіазм, поляки чекали приєднання Галичини до Князівства Варшавського.

Принесла ця війна зміни і у політико-юридичний статус Замостя. У 1809 році було прийнято рішення про перетворення Замостя у «національну фортецю». Фортецею в Замосці заволоділа австрійська армія, яка захопила у військових цілях всі колишні монастирські костьоли. Залишилися лише колегиата, церква та синагога. Протягом декількох років місто було резиденцією Тимчасового центрального військового уряду. 20 травня - до Замосця ввійшли польські війська князя Юзефа Понятовського під командуванням ген. Пеллетьє.

Таким чином, успішні дії польської армії в Князівстві Варшавському, а потім і в Західній Галичині створили для Napoleona нову ситуацію, яка знову висувала польське питання як міжнародну проблему. Протягом усієї війни Олександр I вимагав від Napoleona гарантій з польського питання. Франко-російські відносини ставали надзвичайно напруженими. Російський посол у Франції А. Куракін пропонував зайняти польські землі, відновити Польське Королівство і приєднати його до Росії. Однак, уряд Олександра I вважав такі дії несвоєчасними і не пішов на це¹⁰.

Восени 1809 р., після закінчення війни, питання про зайняту польськими військами Західну Галичину постало досить гостро не стільки на франко-австрійських переговорах про мир, скільки у відносинах Франції з Росією. Галичина стала тим вузлом, в якому зв'язувались основні для цього моменту проблеми зовнішньо-політичного курсу Франції у Східній Європі. 14 жовтня 1809 р. було укладено Шенбрунський мир між Францією і Австрією. Австрія передала Князівству Варшавському Західну Галичину, Замойський округ і невелику

¹⁰ Корнилов А.А. Русская политика в Польше со времени разделов до начала XX века / А.А. Корнилов. – Петроград, 1915. – С. 65.

torium o pow. około 50 tys. km² z ludnością liczącą do 1,5 mln osób. Takie decyzje Napoleona co do Galicji znowu zaostrzyły stosunki francusko-rosyjskie.

Do początków 1812 r. sprzeczności między Francją i Rosją zaszły tak daleko, że wojna stawała się nieunikniona. Górnolotny zwrot Napoleona, że stoi on na progu „drugiej wojny polskiej” nabierał aktualności. We Francji kursowała propagandowa broszura hrabiego J.-G. de Montgaillarda (1761-1841) „Druha wojna polska albo spostrzeżenia o pokoju na kontynencie”, w której podkreślano, że Rosja dąży do panowania nad światem i zadanie Francji polega na tym, żeby zatrzymać jej ekspansjonistyczną politykę¹¹.

W maju 1812 r. minister Księstwa Warszawskiego Matuszewicz był na audiencji u Napoleona. zaproponował on Bonapartemu, by zwrócić się do Polaków i wezwać całą ludność Księstwa Warszawskiego do walki przeciwko Rosji, a potem apel rozszerzyć na prowincje dawnej Rzeczypospolitej znajdujące się w składzie Rosji. Osiągnięto wówczas porozumienie o utworzeniu Generalnej Konfederacji Królestwa Polskiego, która miała mobilizować całą polską ludność do wojny przeciwko Rosji.

12 czerwca 1812 r. Napoleon uderzył na Rosję. Jego armia, licząca 640 000 żołnierzy i 1312 armat, skierowała swoje główne uderzenie na Moskwę¹². W tym samym czasie armia rosyjska liczyła 590 973 ludzi i 1 556 armat, nie licząc rezerw i oddziałów kozackich. Na granicy imperium rosyjskiego przeciwko Francuzom stanęło 340 000 wojska z 942 armatami, a w krótkim czasie dołączyła jeszcze 53-tysięczna armia z 216 armatami. Tak więc przewaga była po stronie rosyjskiej, a co najważniejsze wojska rosyjskie przebywały na własnym terytorium.

Mimo tych i innych pozytywnych czynników, w pierwszych miesiącach wojny armia rosyjska stała się w odwrocie, paląc po drodze wszystkie miasta i wsie, by pozbawić nieprzyjaciela zapasów żywności i możliwości kwaterowania. „Rosyjska armia wycofywała się przed Napoleonem z początku zgodnie z przyjętym planem działań wojennych – pisał białoruski historyk Mitrofan Downar-Zapolski – potem cofała się, by naprawić pomyłki nieudanego planu, a w końcu wycofywała się już bez żadnego planu”¹³.

W swoich planach Napoleon wyznaczał ważne miejsce dla Ukrainy, którą planował przemienić w ośrodek ruchu antyrosyjskiego. Prawobrzeże obiecał zwrócić królowi polskiemu, Galicję i Wołyń – przekazać imperatorowi austriackiemu, Krym i Północne Przyczarnomorz – sułtanowi tureckiemu. Reszta terytorium miała dzielić się na kolonialne obwody woj-

smu terytorii na prawym brzegu Wiśli. Kнязівство Варшавське отримало територію близько 50 тис. км² з населенням до 1,5 млн осіб. Таке вирішення Наполеоном проблеми Галичини знову загострило франко-російські відносини.

До початку 1812 р. суперечності між Францією і Росією зайшли так далеко, що війна ставала неминучою. Крилатий вислів Napoleona, що він стоїть на порозі „другої польської війни” набував актуальності. У Франції поширювалась пропагандистська брошура графа Монгаєра „Друга польська війна або спостереження за миром на континенті”, в якій підкреслювалося, що Росія прагне до світового панування, і завдання Франції полягає в тому, щоб стримати її експансіоністську політику¹¹.

У травні 1812 р. міністр Князівства Варшавського Матушевич побував на аудієнції в Napoleona. Він запропонував Bonapartу звернутися до поляків і закликати все населення Князівства Варшавського до боротьби проти Росії, а потім поширити його і на провінції колишньої Речі Посполитої, які перебували в складі Росії. Тоді ж було досягнуто домовленостей про створення Генеральної конфедерації Королівства Польського, яка мала мобілізувати все польське населення на війну з Росією.

12 червня 1812 р. Napoleon напав на Росію. Його армія, що налічувала 640 тис. чол. і 1372 гармати, спрямувала свій головний удар на Москву¹². У той же сам час російська армія налічувала 590 973 вояки і 1 556 гармат, не враховуючи резерв та козацькі частини. На кордоні Російської імперії проти французів стояло 340 000 війська з 942 гарматами, а в скорому часі підійшла ще й 53-тисячна з 216 гарматами. Отже, перевага була на російському боці, а що найважливіше, російські війська перебували на своїй території.

Незважаючи на ці, та всі інші позитивні чинники, у перших місяцях війни російська армія постійно відступала, спалюючи по дорозі всі міста й села, щоб позбавити неприємеля засобів харчування та можливостей перебування. „Російська армія відступала перед Napoleonом спочатку згідно з прийнятим планом воєнних дій, – писав історик Довнар-Запольський, – потім відступала, щоб виправити помилки невдалого плану, а в кінці відступала вже без жодного плану”¹³.

У своїх планах Napoleon значне місце приділяв Україні, яку він планував перетворити в осередок антиросійського руху. Правобережжя він обіцяв повернути польському королю, Галичину та Волинь – передати австрійському імператорові, Крим і Північне Причорномор'я – турецькому

¹¹ J. G. De Montgaillard, Seconde querre de Pologne ou considerations sur la paix publique du continent, Paris 1812, s. 327-328

¹² Україна у російсько-французькій війні 1812 – 1814 років / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrmap.su/uk-uh9/363.html> – Назва з екрану.

¹³ Французько-російська війна 1812 року й Україна / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histua.com/knigi/narisi-z-istorii-ukraini/francuzko-rosijska-vijna-1812-r-j-ukraina> - Назва з екрану.

skowo-administracyjne (napoleonidy) i stać się źródłem zaopatrzenia armii francuskiej w żywność, furaz, konie, woły, a nawet rekrutów¹⁴.

W celu niedopuszczenia do antyrosyjskiego powstania na Ukrainie Aleksander I wydał manifest, w którym wzywał ludność ukraińską do obrony swojej ziemi. Do pułków kozackich i pospolitego ruszenia wstąpiło prawie 70 000 ludzi. Do wojska wstępowała wolna wiejska ludność i chłopci pańszczyźniani.

Na Ukrainie utworzono kozackie i chłopskie oddziały pospolitego ruszenia. Do konnych pułków kozackich, które w swojej strukturze organizacyjnej podobne były do oddziałów kawaleryjskich regularnej armii, zgłaszali się ludzie stanu kozackiego na wolną kozacką służbę. Jak pisał poeta I. P. Kotłarowski, który w miasteczku Horoszyn w powiecie Chorolskim formował 5 połtawski pułk kozacki, ludzie wstępowali „do kozaków z zadowoleniem, ochotczo i bez jakiegokolwiek smutku”. Formowanie pułków kozackich odbywało się z wielkim sukcesem. W ciągu niedługiego czasu w lecie 1812 r. sformowano na Ukrainie 22 pułki kozackie o ogólnej liczebności ok. 24 500 ludzi. Lewobrzeżna Ukraina wystawiła 15 pułków (9 połtawskich i 6 czernihowskich) liczących 18 000 osób; prawobrzeżna Ukraina – 4 pułki (3 kijowskie i 1 podolski) liczące 4 800 ludzi. Oprócz tego dla służby zwadowczej, koniowodnej i wartowniczej oraz leśnych obserwatorów i nocnych stróżów północnych guberni – kijowskiej, podolskiej i wołyńskiej – utworzono oddziały „warty leśnej”, albo (jak ich zaczęto nazywać) „kozaków leśnych”. Oddziały te liczyły ponad 1 000 osób.

Jednocześnie z pułkami kozackimi sformowano na Ukrainie 20 pieszych i konnych pułków pospolitego ruszenia, które niemal w całości składały się z chłopów. Na Czernihowszczyźnie na służbę w samoobronie poszło 26 tysięcy, na Połtawszczyźnie – 16 tys. osób, wśród nich 6500 konnych. W liczbie tych ochotników-obrońców było w przybliżeniu 32 tys. pańskich (ziemiańskich) i 10 tys. państwowych chłopów. Tak więc w sumie do walki z napoleońskim najeźdźcą Ukraina wystawiła, oprócz żołnierzy regularnej armii, 70 tys. ludzi¹⁵.

28 czerwca 1812 r. polski sejm proklamował „Generalną Konfederację Królestwa Polskiego” i uchwalił odrodzenie Polski. 7 lipca wydano „Apel do Polaków”, którzy mieszkali na terenach podległych Rosji nawołujący do porzucenia służby i zwrócenia broni przeciwko rosyjskiemu imperium¹⁶.

Jednak szlachta w Litwie i Białorusi nie tak czynnie i ofiarnie włączała się do wojny o niepodległość, jak szlachta Księstwa Warszawskiego.

султану. Решта території мала ділитися на військово-адміністративні колоніальні області (наполеоніди) і стати джерелом постачання французької армії продовольством, фуражем, конями, волами і навіть солдатами¹⁴.

З метою не допустити антиросійського повстання на Україні, Олександр I видав маніфест, в якому закликав українське населення боронити свою землю. До козацьких та ополченських полків вступило майже 70 тис. чоловік. До війська вступало вільне селянське населення, селяни-кріпаки.

В Україні були створені козацькі й селянські ополчення. До кінних козацьких полків, які за своєю структурою були подібними до кавалерійських частин регулярної армії, закликалися люди козацького стану на вільну козацьку службу. Як писав поет І. П. Котляревський, що формував у містечку Горошині Хорольського повіту 5-й Полтавський козацький полк, люди вступали «у козаки із задоволенням, охотністю і без будь-якого смутку», формування козацьких полків відбувалося з великим успіхом. За короткий час улітку 1812 р. в Україні були сформовані 22 козацькі полки загальною чисельністю приблизно 24500 чоловік, Лівобережна Україна дала 15 полків (9 полтавських і 6 чернігівських), які налічували 18 тисяч осіб; Правобережна Україна – 4 полки (3 київських і 1 подільський), які склали 4800 осіб. Крім того, для проведення розвідувальної, конвойної, караульної служби і служби зв'язку з лісових наглядців і нічних сторожів північних губерній — Київської, Подільської, Волинської – були створені загони «лісової варти», або (як їх стали називати) «лісових козаків». Ці загони налічували понад 1000 осіб.

Одночасно з козацькими полками в Україні було сформовано 20 піших і кінних ополченських полків, які майже повністю склалися із селян. На Чернігівщині в ополчення пішло 26 тисяч, на Полтавщині – 16 тисяч осіб, із них – 6500 кінних. У числі цих ополченців-захисників було приблизно 32 тисячі поміщицьких і 10 тисяч державних селян. Отже, у цілому для боротьби проти наполеонівських загарбників Україна виставила, крім солдатів регулярної армії, 70 тисяч чоловік¹⁵.

28 червня 1812 р. польський сейм назвав себе “Генеральною конфедерацією Королівства Польського” і проголосив відновлення Польщі. 7 липня було видано “Звернення до поляків”, які мешкали на теренах, підвладних Росії, із закликом залишити службу і повернути зброю проти Російської імперії¹⁶.

Однак, шляхта у Литві і Білорусії не так активно й самовіддано залучалася до війни за незалеж-

¹⁴ Корнилов А.А. Русская политика в Польше со времени разделов до начала XX века / А.А. Корнилов. – Петроград, 1915. – С. 41.

¹⁵ Наддніпряньська Україна в системі міжнародних відносин першої половини XIX століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/master/HistoryOfUkraine/lesson06.html> - Назва з екрану.

¹⁶ Askenazy Sz. Napoleon a Polska/ Sz. Askenazy. – Warszawa – Kraków, 1918. – S. 65.

Za panowania cara Aleksandra otrzymała jednako-
woż możliwość aktywnego życia ekonomicznego,
socjalnego i politycznego, a dzięki A. Czartoryskiemu
– jeszcze polską oświatę. Część arystokracji (M.
Ogiński, L. Plater, K. Drucki-Lubecki, K. Lu-
bomirski) skłaniała się ku orientacji na Rosję. Nie
włączyli się do ciężkiej i ryzykownej walki. Zanim
szeroka, pronapoleońska, propaganda patriotyczna
dała rezultaty armia Napoleona już zaczęła się
wycyfywać¹⁷.

Bonaparte zmuszony był ze swoją stuty-
sięczną armią pozostawić Moskwę i rozpocząć
odwrot, który pod uderzeniami regularnych wojsk
rosyjskich, ochotników i partyzantów niebawem
zamienił się w bezładną ucieczkę¹⁸.

Po zajęciu Warszawy przez armię rosyjską
w lutym 1813 r. książę J. Poniatowski wraz z rządem
i wojskiem ustąpił do Krakowa i wyruszył w kierunku
Saksonii, żeby połączyć się z wojskami francuskimi.
Polskie oddziały trwały przy Napoleonie aż do uwie-
żenia go na wyspie Elbie. Porażka armii napo-
leońskiej stworzyła nową sytuację, która otwierała
perspektywę odrodzenia Polski pod berłem Alek-
sandra I. Sympatie znacznej części magnatów i szla-
chty znowu zwróciły się ku Rosji¹⁹.

Jeszcze w grudniu 1812 r. wyszedł manifest
Aleksandra I, w którym ogłoszono amnestię dla Po-
laków biorących udział w wyprawie Napoleona na
Rosję, za wyjątkiem tych, którzy kontynuowali służbę
w wojsku francuskim. Księstwa Warszawskiego nie
uważało się za terytorium okupowane.

Taka polityka Aleksandra I skomplikowała
jego stosunki z Austrią i Prusami, a później z Anglią.
Problem Polski znowu stał się ważnym zagadnieniem
międzynarodowym, obiektem walki dyplomatycznej
państw europejskich. Problem Polski hamował pow-
stanie szóstej, antynapoleońskiej koalicji, dlatego,
że Rosja nie chciała się zgodzić na zwrot wszystkich
ziem Księstwa Warszawskiego Prusom i Austrii,
a kiedy zawiązywała się koalicja, polski problem stał
się spornym zagadnieniem w stosunkach między
sojusznikami.

W tych warunkach francuski imperator liczył
na separatystyczny pokój z Rosją. Ale Aleksander I
zgodził się jedynie na początek rozmów o rozejmie
tylko między armią rosyjsko-pruską i francuską. Taki
rozejm podpisano 4 czerwca 1813 r. Ten czas
Napoleon pragnął wykorzystać dla przeciwności
Austrii na swoją stronę – wyszedł naprzeciw inte-
resom Austrii w temacie nowego podziału terytorium
Polski między Austrię, Prusy i Rosję. Rząd austriacki
wystąpił latem 1813 r. z inicjatywą kongresu w Pradze

niść, jak шляхта Kнязівства Варшавського. Адже
за російського царя Олександра I вона отримала можли-
вість активного економічного, соціального та політич-
ного життя, а завдяки А. Чарторийському – ще й поль-
ську освіту. Частина аристократії (М. Огінський,
Л. Плятер, К. Друцький-Любецький, К. Любомир-
ський) схилилися до орієнтації на Росію. Вони не за-
лучилися до важкої та ризикуваної боротьби. Перш
ніж широка пронаполеонівська патріотична
пропаганда дала результати, армія Napoleona вже
відступала¹⁷.

Бонапарт змушений був зі своєю стотисяч-
ною армією залишити Москву й почати відступ,
який під ударами регулярних російських військ,
ополченців і партизанів незабаром перетворився
на безладну втечу¹⁸.

Із захопленням Варшави російською армією
в лютому 1813 р. князь Ю. Понятовський разом із уря-
дом та військом відступив до Кракова і вирушив у на-
прямку Саксонії, щоб об'єднатись з французькими
військами. Польські підрозділи залишалися із На-
полеоном аж до його відправлення на острів Ель-
бу. Порушення наполеонівської армії створила нову си-
туацію, яка відкривала перспективу відродження
Польщі під скіпетром Олександра I. Симпатії
значної частини магнатів і шляхти знову поверну-
лися до Росії¹⁹.

Ще в грудні 1812 р. вийшов маніфест Олекса-
ндра I, в якому проголошувалась амністія полякам,
які брали участь у поході Napoleona на Росію, за
винятком тих, хто продовжував служити у фран-
цузькому війську. Князівство Варшавське не роз-
глядалось як окупована територія.

Така політика Олександра I ускладнила його
відносини з Австрією і Пруссією, а пізніше – й з Англі-
єю. Польське питання знову стає гострою міжнарод-
ною проблемою, об'єктом дипломатичної бороть-
би європейських держав. Польська проблема
гальмувала створення шостої антинаполеонівсь-
кої коаліції, тому що Росія не хотіла погоджувати-
ся на повернення всіх земель Князівства Варшавсь-
кого Пруссії та Австрії, а коли коаліція склалася, поль-
ське питання залишалося проблемою у відносинах
між союзниками.

У цих умовах французький імператор розра-
ховував на сепаратний мир із Росією. Але Олек-
сандр I погодився розпочати лише переговори про
перемир'я між російсько-пруською і французь-
кою арміями. Таке перемир'я було укладене 4 червня
1813 р. Цей час Napoleon прagnув використати для
залучення Австрії на свій бік – він іде назустріч
Австрії у питанні нового поділу територій Польщі

¹⁷ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795 – 1890 / Г. Дильонгова. – К.: Видавництво «Києво-Могилянська академія». – 2007. – С. 23.

¹⁸ Наддніпрянська Україна в системі міжнародних відносин першої половини XIX століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/master/HistoryOfUkraine/lesson06.html> - Назва з рану.

¹⁹ Федосова Е. Польский вопрос во внешней политике Первой империи во Франции / Е. Федосова. – М., 1980. – С. 155.

z udziałem Francji, Rosji, Prus i Austrii, który powinien doprowadzić do ustanowienia ogólnoeuropejskiego pokoju²⁰. Ale, jak wiadomo, tak się nie stało. Napoleon Bonaparte, który jeszcze nie stracił nadziei na polepszenie swojego położenia militarnego, pragnął przeciągać rokowania i nie szedł na żadne ustępstwa. Dlatego już na początku 1813 r. stała się oczywistą cała nieefektywność rokowań i działalności kongresu w ogóle.

Problem Polski znajdował się w centrum uwagi na kongresie międzynarodowym, który odbywał się w Wiedniu od października 1814 r. do czerwca 1815 r. Problem ten z francusko-rosyjskiego przenosił się do sfery stosunków rosyjsko-austriackich, rosyjsko-pruskich i rosyjsko-angielskich. Sprawa mogła zakończyć się nowym konfliktem wojennym. Tylko „sto dni” Napoleona zmusiły sojuszników do osiągnięcia kompromisu.

3 maja 1815 r. Rosja podpisała traktat o granicach z Austrią i Prusami, a 9 czerwca tegoż roku wszyscy uczestnicy kongresu wiedeńskiego podpisali akt końcowy, w którym uznawali narodowo-państwowe prawa Polaków i nowy podział ziem polskich między Rosję, Prusy i Austrię. Zgodnie z postanowieniami Kongresu Wiedeńskiego do Rosji włączono terytoria Księstwa Warszawskiego bez Poznańskiego i Galicji.; Prusy otrzymały Poznańskie, Wschodnie Pomorze z Gdańskiem i Toruniem; Austrii zwrócono okręg tarnopolski; Kraków z przyległymi terytoriami na lewym brzegu Wisły otrzymał status „wolnego miasta” pod kontrolą państw sojusznicznych²¹.

Osiągnąwszy sukces, rosyjski car Aleksander I zmusił państwa europejskie do zgody na utworzenie Królestwa Polskiego z większości ziem Księstwa Warszawskiego, wśród których było i miasto Zamość. Zasady ustroju królestwa opracował doradca Aleksandra I na Kongresie Wiedeńskim A. Czartoryski, i włączono je w podstawy konstytucji. Tekst Konstytucji Królestwa Polskiego Aleksander I podpisał jeszcze podczas prac Kongresu, ale obwieszczono go dopiero w grudniu 1815 r., kiedy rosyjski imperator przybył do Warszawy²².

Tak więc wskutek wojskowych i politycznych zwrotów i kataklizmów mających miejsce w europejskiej historii na rubieży XVIII-XIX stulecia na przykładzie pogranicznych ziem polsko-ukraińskich, które stały się areną zaciętych i długotrwałych walk silnych (w aspekcie wojskowym i politycznym) sąsiednich krajów można prześledzić całą złożoność i wzajemną zależność stosunków międzynarodowych, a także prześledzić tragedię narodów ukraińskiego i polskiego, które

urząd wystąpił w ulitku 1813 r. inicjatorem kongresu w Празі за участю Франції, Росії, Пруссії та Австрії, який повинен був привести до укладення загального континентального миру²⁰. Але, як відомо, цього не сталося. Наполеон Бонапарт, який ще не втратив надії покращити своє військове становище, прагнув затягнути переговори і не йшов на жодні поступки. Тому вже на початку серпня 1813 р. стала очевидною уся неефективність переговорів і діяльності конгресу, загалом.

Польська проблема була в центрі уваги на міжнародному конгресі, який проходив у Відні з жовтня 1814 р. до червня 1815 р. Ця проблема із російсько-французької перемістилась у сферу російсько-австрійських, російсько-пруських і російсько-англійських відносин. Sprawa mogła завершитись новим воєнним конфліктом. Тільки „сто днів” Наполеона змусили союзників досягти компромісу.

3 травня 1815 р. Росія підписала договори про кордони з Австрією та Пруссією, а 9 червня, того ж таки року, всі учасники конгресу підписали заключний акт, за яким визнавалися національно-державні права поляків і новий поділ польських земель між Росією, Пруссією і Австрією. Згідно з рішенням Віденського конгресу до Росії відійшли території Князівства Варшавського без Познанщини і Галичини; Пруссія отримала Познанщину, Східне Помор'я з Гданськом і Торунем; Австрії повернули Тернопільський округ; Краків із прилеглими територіями на лівому березі Вісли отримав статус „вільного міста” під контролем союзних держав²¹.

Домігшись успіху, російський цар Олександр I змусив європейські держави погодитись на утворення Королівства Польського з більшості земель Князівства Варшавського, серед яких було і місто Замость. Засади устрою королівства розробив радник Олександра I на Віденському конгресі А. Чарторийський, і їх було покладено в основу його Конституції. Текст Конституції Королівства Польського Олександр I підписав ще під час роботи конгресу, але оприлюднили його лише в грудні 1815 р., коли російський імператор прибув до Варшави²².

Отже, в силу військових та політичних зрушень і катаклізмів, що мали місце в європейській історії на рубезі XVIII – XIX століть на прикладі порубіжних польсько-українських земель, що стали ареною запеклої і тривалої боротьби сильніших у військовому і політичному плані сусідніх держав можна прослідкувати усю складність і взаємозалежність міжнародних взаємин, а також прослідкувати трагедію українського та польського

²⁰ Павлюк В. Польське питання у міжнародних відносинах початку XIX століття / В. Павлюк // Нукові записки. Серія «Міжнародні відносини». Випуск 1. 2009.

²¹ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795 – 1890 / Г. Дильонгова. – К.: Видавництво «Києво-Могилянська академія». – 2007. – С. 24 – 25.

²² Павлюк В. Польське питання у міжнародних відносинах початку XIX століття / В. Павлюк // Нукові записки. Серія «Міжнародні відносини». Випуск 1. 2009. – С. 36.

mimo wszelkich starań i dążeń nie mogły osiągnąć państwowości, jakich pragnęły. Takie i podobne wspólne karty historii przedstawiają podobieństwa i pokrewieństwo mentalności dwóch sąsiednich narodów i, niewątpliwie, wywarły odczuwalny wpływ na międzynarodowe odniesienia w przyszłości.

народів, які попри усі бажання та зусилля не змогли досягти державних утворень до яких так прагнули. Такі та схожі спільні історичні сторінки багаті в чому визначають схожість та спорідненість менталітету двох сусідніх народів і, поза сумнівом, справили відчутний вплив на міжнародні взаємини і подальшому.

Przekład: Jerzy Kuśnierz

Ludmila Strilchuk

Ukrainian-Polish borderland during the Franco-Russian War

Summary

This work analyzes the situation on the Polish-Ukrainian borderland, which, because of the military and political changes and upheavals that have taken place in European history at the turn of 18th and 19th centuries, has occupied an important part of the international relations. With the French Revolution and the changes of international relations in the advent of Napoleon Bonaparte's reign, Polish-Ukrainian borderland has followed the example and became the area of a bitter and long struggle between stronger militarily and politically neighbouring countries such as Russia, Austria and Prussia.

Russian Emperor Alexander I has played an important role in resolving the fate of Polish-Ukrainian borderland. It was the Russian Empire who consolidated its territory after the Franco-Russian war.